

о.Атанасій В.ПЕКАР
(ЧСВВ, Вашингтон, США)

СТОСУНКИ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА З ЗАКАРПАТСЬКИМ ІСТОРИКОМ о.ЮРІЄМ К.ЖАТКОВИЧЕМ

Саме тоді, коли безоглядне мадярщлення закарпатських українців досягало самого вершка й вони почали вже затрачувати свою національну свідомість¹, прийшло зацікавлення галицьких діячів, згуртованих при Науковому Т-ві ім.Шевченка у Львові, національно-культурним життям їхніх “зранених братів”² по цей бік Карпат. Це зацікавлення виразно проявилось у “протесті галицьких русинів против мадярського тисячоліття”, що його 1896 р. опублікував Іван Франко у журналі “Жите і слово” під заголовком: “І ми в Європі”³.

Основні документи для цього протесту роздобув Володимир Гнатюк від закарпатського історика й етнографа, о.Юрія К.Жатковича, тодішнього пароха с.Стройне, Свалявського району, з яким Гнатюк близче познайомився під час своєї другої наукової подорожі на Закарпаття, весною 1896 р.⁴ і в якого він, під час третьої своєї експедиції, гостював довший час⁵. Яке глибоке враження Жаткович зробив на молодого галицького фольклориста видно з того, що по своїм повороті до Львова він уже 3 грудня 1896 р. присвятив окрему доповідь діяльності Жатковича, яку закінчив такими словами: “Нашим Галичанам належало би конечно з ним і йому подібними увійти в більші зносини, бо лише спільними силами, при взаїмній підмозі, можливе духове відродження угорських Русинів...⁶ Чей же ж ми не дамо загинути пів-міліоновій масі наших рідних братів”.

З того часу Володимир Гнатюк своїми численними статтями, для яких матеріали переважно йому доставчав о.Жаткович, старався познайомити галичан з закарпатськими українцями⁸. І навпаки. Перекладами українських письменників, які Жаткович на його пропозицію приготував для угорської преси, Гнатюк намагався познайомити угорську публіку з культурним життям українців по той бік Карпат. Про дружні стосунки між В.Гнатюком і Ю.Жатковичем, як також про їхню ширу співпрацю, свідчить їхня багата переписка, яка все ще чекає на свого дослідника⁹.

Про національну свідомість Жатковича в часі їхнього ознайомлення Гнатюк писав: “На нім відбилася мадяризація 1867 років. Пише по-мадярськи, але інститтивно вибирає такі теми, що відноситься до Русинів. І власне в тім його заслуга, що старається познакомити Мадяр з Русинами”¹⁰ І саме те інститтивне тяготіння Жатковича до свого рідного піддало Гнатюкові думку, щоб зацікавити його українською літературою і захотити до перекладання творів українських письменників на мадярську мову, щоб так познайомити з ними мадярський загал, головно ж помадярщену закарпатську інтелігенцію, яка вже була відчуравася своєї рідної мови. А це Гнатюкові вповні вдалося¹¹.

Першим твором, з яким Гнатюк познайомив Жатковича, була збірка оповідань Івана Франка: “В поті чола”. Жаткович настільки захопився цими оповіданнями, що зразу почав їх перекладати на мадярську мову. Так уже 30 грудня 1896 р. передовий угорський щоденник “Budapesti Hirlap” помістив у фейлетонній частині оповідання ‘Трицева школна наука”, яку мадярська публіка прийняла дуже прихильно¹². Дальші оповідання зі збірки “В поті чола” Жаткович опублікував у закарпатських газетах. Цілої збірки цих оповідань однак йому не вдалося видати на мадярській мові окремою книжкою, бо “не знайшов для неї накладця”¹³. В закарпатськім мадярськім журналі “Kelet”¹⁴ Жаткович опублікував ще два інші оповідання Франка¹⁵, з яких історичне оповідання “Триць і панич” з'явилось 1902 р. окремою книжечкою¹⁶.

Крім оповідань Жаткович переклав на мадярську мову ще й два драматичні твори Франка, а саме: “Учитель” (1898) і “Украдене щастя” (1899), які він переслав до Національного театру у Будапешті з надією, що вони будуть виставлені на сцені. Однак, на жаль, Жаткович не дочекався того, щоб “їх виставлено де на мадярській сцені”¹⁷. Так само мадяри не виставили на сцені Франкової комедії “Кам’яна душа”, переклад якої Жаткович вислав до дирекції Комічного Театру в Угорській столиці¹⁸. Жаткович переклав на мадярську мову ще й повість Франка: “Перехресні стежки”, яку редакція щоденника “Alkotmány” замовила для фейлетонної частини своєї газети¹⁹, однак її не публікувала.

Жаткович, заохочений Гнатюком, переклав на мадярську мову “цілий ряд творів” українських письменників²⁰, між якими він сам згадує оповідання М. Коцюбинського “Задля загального добра” та “Сестру” Марка Вовчка²¹. Щоб відтак бодай коротко поінформувати мадярську публіку про українську літературу, про яку вона зовсім нічого не знала, Жаткович, не без помочі Гнатюка, приготовив на мадярській мові також короткий “Нарис історії малоруської літератури”, який з'явився на сторінках будапештського журналу “Magyar Szemle” 1900 р.²². В “Нарисі” Жаткович доказує відрібність української мови й літератури від російської та влучно розбирає твори поодиноких письменників. Найбільшу увагу звертає на Тараса Шевченка та Івана Франка.

Дальшим пропагатором української літератури був молодий студент Гядор Стрипський (1875-1946), син Шелетівського пароха, якого Гнатюкові доручив саме Юрій Жаткович²³. Для Стрипського Гнатюк уможливив однорічне навчання при Львівському університеті (1897-98), де він мав нагоду близче познайомитися з галицькими діячами й творами українських письменників. Так Г. Стрипський побіч Жатковича став поборником народовецького руху на Закарпатті²⁴. Я однак не наміряю дальше розводитися над діяльністю Стрипського, щоб не відхилятися від моєї теми²⁵.

Під час своїх збирацьких подорожей В. Гнатюк старався нав’язати зносини також з іншими закарпатськими діячами, але вони, будучи

поклонниками москофільського напряму, повністю були відчужені від свого народу й не бажали мати нічого спільног з українством²⁶. Все ж таки, завдяки рекомендації Жатковича, Гнатюк знайшов кількох народолюбних священиків, яких імена він навів при кінці вступу до своїх "Етнографічних матеріалів з Угорської Русі", які показались прихильниками до його наукової праці та щиро допомагали йому при збиранні народної усної словесності між парафіянами²⁷.

Далеко кращий успіх Гнатюк мав з молодшою закарпатською генерацією, головно ж між причетниками духової семінарії в Ужгороді, з яких на першому місці слід згадати Еміліяна Мустяновича (1877-1947), з яким Гнатюк радив познайомитися Ф.Главачкові під час його відвідин в Ужгороді²⁸. Мустянович, уже як священик, продовжив свої богословські студії на Львівському університеті, де 1907 р. здобув диплом професора²⁹. На початку світової війни о.Е.Мустянович, за своє народовецьке переконання, був засуджений мадярськими властями на смерть і тільки якимсь чудом врятувався від певної загибелі³⁰. Свої численні статті Мустянович писав народною мовою, переважно на історичні теми. Між іншими він теж написав довшу статтю про Ю.Жатковича з нагоди його 30-річної діяльності³¹.

Будительську свою працю на Закарпатті Гнатюк розпочав саме в тому часі, коли горстка молодих священиків-народовців в Ужгороді відновила діяльність культурного О-ва св. Василія Великого, при якому почали видавати народний дво-тижневик "Наука", редактором якого став віцепректор духовної семінарії, о.Юлій Чучка³². Коли ж відтак 1902 р. О-во св. Василія, під натиском мадярських чинників, було розпущене, то народовці тоді зорганізувалися при видавничому Т-ві "Уніо", яке "було здібне провадити далеко ширшу народно-освітню працю між О-во св. Василія Великого"³³. "Наука" зостала урядовим органом також Т-ва "Уніо" й під редакторством о.Августина Волошина перейшла на тижневик³⁴.

Коло "Науки" тоді зібралися всі закарпатські народні діячі, включно з Жатковичем, а згодом і Мустяновичем. Всі вони тоді свідомо почали "говорити й писати по-народному"³⁵ й довели закарпатських українців до їхнього національного відродження. Тому-то Володимир Гнатюк, який своєю муравлиною працею "clave fundamenti" для цього відродження³⁶, у своєму листі до Івана Панькевича від 17 червня 1921 р., згадуючи близьку його серцю "Угорську Україну", заявив: "Я тепер спокійний за її будучину, бо вона вже не загине для нашої нації"³⁷.

Хоча Жаткович вже від студенських часів брався за перо, все ж таки він передусім цікавився минулим Закарпаття й пильно досліджував його історію. Тому коли 1883 р. Мадярське Історичне Т-во виголосило конкурс на історичний етюд, Жаткович негайно вислав до Будапешту свою джерельну розвідку про боротьбу Мукачівської єпархії проти зазіхань Ягерських римо-католицьких єпископів підчинитися собі закарпатських греко-католиків. Назважаючи на те, що Жатковичеві не була признана заслужена

премія, все ж таки мадярські науковці дуже прихильно оцінили його працю³⁸ і Мадярське Історичне Т-во помістило її в ціlostі у своєму урядовому органі “Századok”³⁹. Вже 1888 р. Жатковича прийнято за дійсного члена Мадярського Історичного Т-ва, що дало йому можність публікувати його дальші історичні праці в їхнім журналі⁴⁰. Тому о. Н. Воленський у життєписі Жатковича небезпідставно твердить, що “успіх, який Жаткович осягнув своїм твором “Ягерське вліяніє”, заохотив його до того, що він почав з великим одушевленням займатися історією й етнографією” закарпатських українців⁴¹.

Мені не під руку тут займатися історичними писаннями Жатковича, бо їх чимало⁴², зате прийдеться мені згадати його основну етнографічну працю на мадярській мові: “Етнографічні нариси угорських русинів”⁴³, якої тільки одна мала частина була надрукована в мадярському науковому журналі під заголовком “Начерки з життя угорських русинів”⁴⁴. Опісля міністерський висланець Едмунд Еган⁴⁵ подав повний і дещо перероблений рукопис Етнографічних нарисів Жатковича на міністерство внутрішніх справ у Будапешті, щоб воно видало друком цю цінну працю окремою книжкою. Головний її цензор, відомий мадярський славіст і член Мадярської Академії Наук, проф. Оскар Ашбот циро її доручав для публікації⁴⁶. Все ж таки міністерство “із-за браку грошей” відмовилось її публікувати⁴⁷.

Коли ж весною 1896 р. Гнатюк відвідав Жатковича на його парафії у с. Стройне, то Жаткович з почуттям певного рода гордості показав йому свої етнографічні матеріали. Гнатюк зразу зацікавився цими матеріалами й просив Жатковича перекласти з них бодай якусь частину на українську мову, щоб їх опублікувати в Етнографічному Збірнику, який саме перед роком почало видавати НТШ у Львові під радакторством І. Франка. Жаткович зразу присів до праці й приготовив “язичім” написану довшу розвідку під назвою: “Етнографічний очерк угорських русинов”⁴⁸. Ось так уже наприкінці того ж року з'явилася в ЕЗ Жатковичева дещо скорочена праця, “Замітки етнографічні з Угорської Русі”⁴⁹. Тут слід зауважити, що “Замітки етнографічні” в українській мові є самостійною працею Жатковича й вони нічого спільногого не мають з його мадярською розвідкою “Начерки з життя угорських русинів”, що з'явилася роком раніше⁵⁰.

Ось так між Жатковичем і Гнатюком зав’язалися дружні взаємини, які у великий мірі причинили також до успішної Гнатюкової етнографічної праці й його зацікавлення долею й недолею гнобленого Закарпаття, з яким Гнатюк старався познайомити галицьких діячів, в першій мірі самого І. Франка⁵¹.

В. Гнатюк з кожної своєї подорожі на Закарпаття вертав до Львова з кількома цінними рукописами, переважно з XVII та XVIII століття. Частину тих рукописів він опісля сам опрацював⁵², а решту передав Франкові, який використав їх у своїх наукових працях, “Карпаторуське письменство XVII-XVIII віків” (1900) і “Апокріфи й легенди” (1898-1902). Одним з тих рукописів була “Александрія” Жатковича. У своєму листі до І. Панькевича

Гнатюк пояснює: “Називається так тому, бо її прислав мені покійний Ю.Жаткович, а я передав її Франкові, бо він хотів про неї щось написати”⁵³. Жаткович переслав Гнатюкові також т.зв. “Колопанський рукопис”⁵⁴, що його згодом Гнатюк описав у своєму збірнику, “Угороруські духовні вірші”⁵⁵. Ці закарпатські рукописи Гнатюк високо цінував, бо на його думку вони були “тим етапом (народної літератури), який приготував відродження нашої літератури на чисто народних основах”⁵⁶.

Підо впливом Жатковича В.Гнатюк зацікавився також культурно-громадським життям закарпатських українців, що яскраво виявляється в його численних статтях, якими він старався звернути увагу галицької інтелігенції на гірку долю призабутої ними Срібної Землі⁵⁷. Передусім Гнатюк щиро перейнявся тяжкими умовами політичного й економічного життя закарпатських українців, випускаючи у світ видатну працю Едмунда Егана “Економічне положення руських селян в Угорщині”, яку на українську мову переклав саме Жаткович⁵⁸.

1896р., з нагоди відзначення “Тисячоліття угорської корони”, завдяки старанням Мукачівського єп. Юлія Фірцака⁵⁹, угорське міністерство сільського господарства розпочало для до краю зубожілого закарпатського селянства т.зв. “Верховинську акцію”⁶⁰, яку очолив угорський економіст Едмунд Еган, родом шотландець⁶¹. Осередком своїх дослідів Еган вибрав саме найбіднішу Свалявську, т.зв. “жебрацьку” долину⁶², де саме тоді парох с.Стройне, о.Юрій Жаткович був призначений деканом⁶³. А що священики найкраще знали побутові обставини своїх парафіян, тому Еган часто заходив на розмову до Жатковича та звірявся йому з численними труднощами, які ставило йому саме угорське міністерство в успішнім переведенні допоміжної акції⁶⁴. Від Егана Жаткович набув також і його тайний звіт, тобто Меморандум, що його Еган подав міністріу Ігнатієві Дарані 25 січня 1898 р., виявляючи правдиві причини зубожіння закарпатських селян і практичний спосіб покращання їхньої долі. Можна сміло здогадуватися, що сам Жаткович помагав Еганові списати цей історичний звіт⁶⁵, за який Еган опісля потерпів чимало злобних нападів й обвинувачень.

Еган не встиг довести “Верховинську акцію”, яку він поступово поширив на ціле Закарпаття, до успішного завершення, бо вже 20 вересня 1901 р. трагічно закінчив своє трудолюбне життя⁶⁶. Закарпатські селяни, а з ними також Жаткович, були захоплені економічними намаганнями Егана, але із-за загальної мадярської опозиції було небезпечно щось похвального сказати чи написати на його адресу. Тому Жаткович переслав відповідні матеріяли Гнатюкові, який охоче помістив некролог Егана в “Літературно-науковому Віснику”⁶⁷, як теж видав окремою книжечкою український переклад Еганового меморандуму під назвою: “Економічне положення руських селян в Угорщині”⁶⁸. З того часу Гнатюк чинно цікавився долею й недолею закарпатських українців і в своїх численних статтях, для яких матеріяли йому з готовністю поставав Жаткович, гостро таврував свавілля угорських властей щодо зубожілого й поневоленого

українського населення на Закарпатті⁶⁹.

І саме ці, тут згадані публікації Гнатюка про Е.Егана причинилися до його знайомства з молодим гімназистом Іваном Панькевичем⁷⁰. 1904 року Панькевич, будучи учнем 5-го класу львівської гімназії, прочитав згаданий звіт Егана про жалюгідне економічне положення закарпатських селян з передовою В.Гнатюка. Молодий студент настільки перейнявся тим звітом, що постановив приготувати особливу доповідь про “Угорську Русь”. До своєї доповіді Панькевич приготувався дуже сумлінно, прочитуючи всю йому доступну літературу про Срібну Землю. Далі він сам розповідає:

“Моя доповідь про Угорську Русь мене зблизила з бібліотекою НТШ та з бібліотекою “Народного дому”. Там я бачив за роботою передусім І.Франка, проф. К.Студинського та О.Колессу... Але найбільш визначною подією для мене було мое особисте знайомство з етнографом і спеціалістом з питань Угорської Русі, Володимиром Гнатюком⁷¹. Він дав мені літературу для моєї доповіді про Угорську Русь та умовив мене збирати етнографічні матеріали з мого краю”⁷². І це іхнє знайомство з бігом часу розвинулось в їх дружню співпрацю.

Ось так доповідь 16-річного Панькевича про “Угорську Русь” стала для нього початком зацікавлення Закарпаття, яке відтак тісно зв’язало його з цим клаптиком української землі на все життя. І нема найменшого сумніву, що заслугу в тому до деякої міри годиться приписати В.Гнатюкові, який по війні, завдяки Панькевичеві, відновив своє зацікавлення закарпатськими українцями й пильно слідкував за культурно-національним розвитком Закарпаття до самої своєї смерті⁷³.

Знайшовши великі скарби етнографічних матеріалів на Закарпатті, Гнатюк відразу постановив відвідати всі поселення тодішніх “угорських русинів”. Тому вже 1897 р. він вибрався до Сріму і Бачки⁷⁴, а літом 1899 р. ще раз на Пряшівщину⁷⁵. Нарешті, 1903 р. Гнатюк вибрався до далекого Банату⁷⁶. Ця остання експедиція була найтруднішою, з різними перешкодами, бо навіть грозила йому небезпека ув’язнення. І тут знову Жаткович став Гнатюкові в пригоді.

1902 р. болгарські переселенці в Одесі, зорганізовані в О-ві Венелина, задумали відзначити 100-річчя з дня народження свого будителя, закарпатця Юрія Гуци-Венелина (1802-1839). Тому вони звернулися до В.Гнатюка, щоб роздобути від нього певні дані з життя їхнього патрона. Гнатюк тоді вдався до Жатковича, який вистарався для нього Гуцову хресну метрику, як також переслав йому певні матеріали з життя будителя болгарів⁷⁷. Московські власті однак не позволили болгарам відзначувати пам’ять Гуци-Венелина, тому Гнатюк сам написав невеличку статтю про нього⁷⁸.

У своїй статті Гнатюк, між іншим, згадав, що у Великій Тибаві ще живе 89-річний брат болгарського будителя Іван і то “у великій біді”⁷⁹. Тоді болгарські поселенці Одеси зібрали між собою 200 карбованців і через Гнатюка переслали їх братові Гуци-Венелина. Для угорських властей, які з самого початку з недовір’ям відносилися до збирацької діяльності Гнатюка,

цей добровільний жест був достатнім доказом того, що наш етнограф був “московським емісарем”, висланий царським урядом бунтувати “угорських русинів” проти мадярської влади⁸⁰. Тож угорські власті видали наказ зразу заарештувати В.Гнатюка при першій його появі в Угорщині.

Мадярські урядові чинники тоді аж два рази кликали о.Ю.Жатковича на допит, досліджуючи, хто такий В.Гнатюк і в якім інтересі він так часто приїжджає до Угорщини. Жаткович вже 28 березня 1903 р. остеріг Гнатюка про небезпеку арешту⁸¹. Тому літом того ж року Гнатюк вибрався до віддаленого Банату, де про нього ще не знали⁸². Але й там не обійшлося йому без пригод і постійного нагляду поліції. Рятуючись перед арештом, Гнатюк сильно перестудився, наслідком чого в нього розвинулась грудна недуга. Від того часу Гнатюк уже більше не вибиралася на Угорщину⁸³.

Дружні зносини Володимира Гнатюка з о.Юрієм Жатковичем перетривали аж до світової війни, коли воєнні події не дозволили їм уже дальше спілкуватись. А по війні Жатковича вже не стало, він упокоївся в Бозі по затяжній недузі 29 вересня 1920 р. Тоді його місце, як було згадане, зайняв проф. Іван Панькевич⁸⁴.

В И С Н О В К И

Застановившись побіжно над дружніми стосунками Володимира Гнатюка з о.Юрієм Жатковичем, можемо зробити певні висновки, а саме:

I. З боку В.Гнатюка:

1) В.Гнатюк причинився у великій мірі до скристалізування національної свідомості Жатковича, який спершу хитався у своїм національнім переконанні, але під впливом Гнатюка почав писати народною мовою і став непохитним поборником народовецького руху на переломі XIX -та ХХ століття на Закарпатті.

2) Знайомство з Жатковичем заохотило Гнатюка до будительської праці серед закарпатських українців, як також до його намагання познайомити галицьких діячів з Закарпаттям, що у великій мірі причинилося до національного відродження Срібної Землі.

3) Завдяки Гнатюкові, при помочі перекладів Жатковича, мадяри, передусім закарпатська змадяризована інтелігенція, почали знайомитись з українським гарним письменством і відрізняти його від російського.

4) Зібрани й опубліковані Гнатюком “Етнографічні матеріали з Угорської Руси” до цього часу лишилися неперевершеним джерелом напрочуд багатого фольклорного матеріалу Срібної Землі.

5) Отець Юрій Жаткович був першим закарпатцем, якого обрано звичайним членом НТШ, завдяки заходам В.Гнатюка⁸⁵

II. З боку Ю.Жатковича:

1) Жаткович особисто та через інших священиків допоміг В.Гнатюкові зібрати багатий етнографічний матеріал на Закарпатті й відкрив йому доступ до закарпатського рукописного скарбу.

2) Завдяки своєму знайомству з Жатковичем, Гнатюк не тільки зацікавився національно-культурним життям закарпатських українців, але й потрапив написати про них багато змістовних статей, для яких матеріали йому здебільш достарчав Жаткович.

3) Своєю відданою співпрацею з В.Гнатюком й І.Франком Жаткович чимало причинився до зближення галицьких і закарпатських українців, як також до національного відродження Срібної Землі. Тому й не дивно, що Гнатюкуважав Жатковича за “найкращого з угорських русинів”⁸⁶.

4) Нам годі забути, що Жаткович був першим, що своїми перекладами відкрив угорцям скарби українського гарного письменства та ознайомив їх з українськими письменниками.

5) Нарешті, Гнатюк міг завдячувати Жатковичеві, що не попав у руки угорської поліції й не став жертвою мадярського шовінізму.

Зі сказаного бачимо скільки то добра, як для закарпатських так і для галицьких українців, принесло дружнє знайомство й ширя співпраця двох наших дослідників, яким я присвятив оцей мій короткий нарис.

¹ Рудловчак О. Юлій І. Ставровський-Попрадов. - Пряшів, 1984. - С.108-111, вірш Ставровського: “Lasciate ognī speranza”

² Так Драгоманів називав закарпатських українців після своїх відвідин Закарпаття 1876 р. - Див.: Драгоманів М. Австро-руські спомини. - Львів, 1892. - С. 430.

³ Франко І., Гнатюк В. І ми в Европі // Жите і слово. - Львів, 1896. - Т. V, стор.1-9; Див. також: Франко І. Зібрання творів у п'ятидесяті томах. - Київ 1986. - Т.46. - С.339-350. Цю статтю Жаткович відтак переклав також на мадярську мову Див. статтю Ф.Главачека у Науковому збірнику Музею української культури у Свиднику (далі - НЗ-МУК). - Пряшів, 1967. - Т.3.. - С.41; та Бабота Л. Твори І.Франка в перекладах Ю.Жатковича та Г.Стрипського // Наукові записки КСУТ. - Пряшів, 1989. - Ч.15-16. - С.142.

⁴ Першу свою подорож В.Гнатюк відбув у товаристві О.Роздольського (1872-1945), теж збирacha фольклору. Свої враження з цієї подорожі Гнатюк описав у статті, вміщенні у журналі “Радикал”. Див.: Гнатюк В. Дещо про Русь Угорську // Радикал. - Львів, 1895. -

Ч. 2. - С.14-19; Ч. 3. - С. 26-30.

⁵ Жаткович у своїй “Автобіографії” подає, що “Володимир Гнатюк, член Наукового Т-ва ім.Шевченка, в 1896 р. перебував у мене цілими днями, збираючи етнографічні матеріали”. Див.: Сабов Е. Из Автобіографії Коломана Ю.Жатковича // Календар Просвіти-Собрання на 1927 год. - Мекіспорт, 1926. - С. 123. Слід запримітити, що Жаткович писав свою Автобіографію 1910 р., коли Гнатюк був уже звичайним членом НТШ (від 1899 р.).

⁶ Землі, заселені українцями, які до 1918 р. входили у склад Угорщини, тобто теперішню Закарпатську область, Пряшівщину, як теж етнічні острівці в югосл. Войводині (Бачці)та в румунському Банаті, у передвоєнних часах утотожнювано як - Угорська Русь, а українське населення тих земель - угорські русини.

⁷ Гнатюк В.Юрій Жаткович//Діло. - Львів, 1896. - №263. - С.1-2. Досі найобширнішу біографію Жатковича подав о. Н.А.Воленський у Календарі Просвіти-Собрання на год 1922 (Па.: Мекіспорт, 1921. С.105-123); Жатковичів некролог поміщений у

Календарі “Науки” на 1921 год (Ужгород, 1920. - С. 44-47). Вичерпну біографію подає в англ.мові А.Пекар. Див.: Pekar A. Our Great Historian and Ethnographer - Rev. Geo.K.Zhatkovich. // Byzantine Catholic World. - Pittsburgh. Pa. - 1970. - November 8. - P.14; 1970. - November 15. - P.14-15.

⁸ Бібліографію В.Гнатюка щодо Закарпаття спрацював М.Мушинка. Див.: Мушинка M. Володимир Гнатюк - дослідник фольклору Закарпаття. - Париж; Мюнхен, 1975. - С. 101-106. В листі до І.Панькевича від 10 грудня 1920 р. Гнатюк писав, що він ще перед війною приготував до друку ряд своїх статей про Закарпаття, але “не було накладця”. Див.: НЗ-МУК. - Т.3. - С. 158.

⁹ Мушинка M. Вказ.праця. - С.98: “Про тісні взаємини між В.Гнатюком і Ю.Жатковичем свідчить і багате листування між ними, частина якого (понад 100 листів Ю.Жатковича) зберігається у Львівському Центральному Історичному Архіві (ф.309. - Оп.1. - Од. зб. 2270) та у Львівській Державній Науковій Бібліотеці (Ф. Гнат. 208, п.2)”.

¹⁰ Див.: Діло. - 1896. - Ч. 263. - С. 2.

¹¹ Див.: Жаткович Ю. Угорські русини та ювілейний рік 1898//Привіт Івану Франку. - Львів, 1898; передрук: Дружно Вперед (далі - ДВ). - Пряшів, 1986. - № 8. - С.20.

¹² Жаткович Ю. Мадярські переклади творів І.Франка. Стаття поміщена в другому збірнику в честь І.Франка (Львів, 1916), передрукована у ДВ(1986. - №3. - С. 20).

¹³ Там само.

¹⁴ Щоб успішніше боронити закарпатських українців й інтереси Греко-католицької Церкви, о.Юлій Дрогобецький, директор учительської семінарії в Ужгороді, 1888 р. почав видавати мадярською мовою двотижневик (згодом місячник) “Kelet” (Схід), в редакуванні якого допомагав йому саме о.Ю.Жаткович, поміщаючи в нім свої цінні історичні та етнографічні статті. Газета перестала виходити 1901 р.

¹⁵ Тобто “Моя січкарня” та “Гриць і панич” (1899 р.).

¹⁶ Видало мадярське Літературне Т-во св. Стефана. Див.: Бабота Л. Вказ. праця. - С.143.

¹⁷ Там само; ДВ. - 1986. - № 8. - С.20.

¹⁸ Бабота Л. Вказ.праця. - С.143.

¹⁹ ДВ. - 1986. - № 8. - С.20.

²⁰(Гнатюк) В. Юрій Жаткович. Стаття з нагоди 30-річчя діяльності.//Літературно-науковий вісник (далі - ЛНВ). - Львів, 1904., - Кн.X-XIII. - С.207.

²¹ ДВ. - 1986. - №8. - С.20; Н.Лелекач згадує переклад ще іншого оповідання М.Вовчка “Свекруха” (1897), як теж оповідання О.Стороженка та О.Маковея. Див.: Лелекач Н. Юрій К.Жаткович // Зоря - Hajnal. - 1943. - № 1-4. - С.238. Слід однак завважати, що оповідання Стороженка й Маковея Жаткович не перекладав на мадярську мову, тільки їх переповідав і публікував закарп. діялектом. Див.: Бірчак В. Літературні стремління Підкарпатської Руси. - Ужгород, 1937. - С. 152; Надзельський Е. Очерт карпаторусской литературы. - Ужгород, 1932. - С. 256.

²² Zsatkovics K. A kisorosz irodalom történetének rövid vázlat. // Magyar Szemle. - Budapest, 1900. - Sz. 26; Kelet. - Ungvár, 1900 - Sz. 30-31. Жаткович сам признається, що він “зважився написати для мадярської публіки коротку розвідку про малоруське письменство” тільки “завдяки заходам, а почасти й матеріальним жертвам В.Гнатюка”. Див.: ДВ. - 1986. - № 8. - С.20.

²³ НЗ-МУК. - Т.3. - С. 42.

²⁴ Про Г.Стрипського (Біленького) див. працю Н.Лелекача у Зорі - Hajnal (1943. - № 1-4. - С.246-250), де подані також його мадярські переклади укр. авторів (Бірчак В.

Вказ.праця. - С. 266-268). Про нього В.Гнатюк писав у Вперед (Львів, 1919. - Ч. 48).

²⁵ На жаль Стрипський по війні пішов на услуги мадярам. Див.: Недзельській Е. Вказ.праця. - С.277-278.

²⁶ Перед ними Гнатюк остерігав також Ф.Главачка, який теж описав свій досвід зі згаданими закарп. “діячами”. Див.: НЗ-МУК. - Т. 3. - С. 33-35.

²⁷ Див.: Етнографічний збірник (далі - ЕЗ). - Львів, 1896. - Т.ІІ. - С. XX.

²⁸ Див.: НЗ-МУК. - Т.3. - С.36-37. Ф.Главачек інформує, що Е.Мустянович і деякі з його приятелів відтак стали свідомими українцями й успішно працювали для народу, цілком інакше від старих московофілів чи мадяронів.

²⁹ Першу біографію о.Еміліяна Мустяновича (1877-1947) з нагоди 25-річчя його літературної діяльності див.: Русское Слово. - Пряшів, 1924. - Ч.34. - С.3-4. Повну біографію на основі інформації його доньки Марії в англ. мові написав А.Пекар. Див.: Pekar A. Tribute to Rev. Emilian Mustyanovich // Byzantine Catholic World. - Pittsburgh. - 1977. - December 18. - Р. 9.

³⁰ Катування та засуд смерти о.Мустяновича описав Д.Митрович. Див.: Митрович Д. Невідомий герой // Русское слово. - 1925. - Ч. 43. - С. 2-4.

³¹ Місяцеслов на 1907 год. - 1906. - Унгвар. - С. 62-66.

³² Див.: Волошин А. Спомини. - Філадельфія, 1959. - С. 11-12; Гнатюк В. Об-во св. Василія в Унгварі // ЛНВ. - 1902. - Кн.V. - С.29-30.

³³ Волошин А. Вказ.праця. - С. 16. Про розпущення О-ва св.Василія та утворення акційного Т-ва “Уніо” див.: Там само. - С. 11-17; редакторську статтю див.: Наука. - 1902. - Ч.7. - С.7-8; Mayer M. Kárpátukrán (Ruszin) politikai és társadalmi tőrekvések, 1860-1910. - Budapest, 1977. - Р.68-84 (Політичні й соціальні прагнення карпатських українців-русинів, 1860-1910).

³⁴ Редакторами “Науки” були такі священики: Ю.Чучка (1897-1900), В.Гаджега (1901-1903) й А.Волошин (1904-1913, 1918-1921). Наприкінці 1921 р. “Наука” перестала виходити, а на її місце о.Волошин почав видавати - “Свободу”. Див.: Волошин А. Вказ. праця. - С. 40-42.

³⁵ Волошин А. Вказ. праця. - С. 41.

³⁶ Див.: Панькевич І. Іван Франко і Закарпаття // ЛНВ. - 1926. - Кн.VII-VIII. - С. 293; Мушинка М. В.Гнатюк неперевершений дослідник нашого фольклору // ДВ. - 1966. - № 5. С. 18-19.

³⁷ Див.: НЗ-МУК. - Т.3. - С.159.

³⁸ Напр., В.Фракної, відомий мадярський історик і член Мадярської АН, так оцінив цю працю Жатковича: “У цій своїй праці правдиво, основно і з історичною вірністю пояснює мало знані часи нашої історіографії”. Вказ. за: Воленський Н. Вказ. праця. - С.120; на с. 110-111 він подає теж короткий зміст цієї Жатковичевої праці.

³⁹ Zsatkovics K. Az egrí befolyás és az ellen vívott harcz a Munkácsi görög szert. edyházmegye förténelmében. // Századok. - Budapest, 1884. - №.9. - Р.766-786; №10. - Р.839-877; Žatkovič K. Jagerskoje vlijanije i bor'ba protiv toho v istoriji Mukačevskoj grečeskaho obrjada dioceziji, pereveli P.Zeedik i A.Smor. - Homestead, (без року).

⁴⁰ В журналі Історичного Т-ва Жаткович опублікував свої розвідки: про Юрія Гуцу-Венелина (1887), про фундаційну грамоту Т.Корятовича(1888), Історіографія угорських русинів (1890), про Корятовичів (1900) тощо.

⁴¹ Воленський Н. Вказ. праця. - С. 111.

⁴² Їх вичисляє Н. Воленський (див.: Воленський Н. Вказ. праця. - С.117-120); також Бірчак і Недзельській.

⁴³ Воленський Н. Вказ. праця. - С.114. У рукописі повний заголовок: A maqyarországi

oroszok etnografiai magánrajza.

⁴⁴ Zsatkovicz K. Vázlatok a magyarországi oroszok életébol. // Budapesti Szemle. - 1895. - № 4. - P.111-134; № 5. - P.274-301. Йі точно описав Н.Лелекач. Див.: Лелекач Н. Вказ. праця. - С.237.

⁴⁵ Про цього слова буде пізніше.

⁴⁶ На засіданні членів АН проф. О.Ашбот про етнографічну працю Жатковича так висказався: “Жаткович добре знає свій народ і тому гарно ним написані частини є надзвичайно цінні. Тож публікація цієї праці була б для мадярської літератури великим здобутком”. Взяв це він у В.Гнатюка. Див.: Діло. - 1896. - Ч.263. - С. 2.

⁴⁷ Mayer M. Op. cit. - P.161-162.

⁴⁸ Про етнографічну розвідку Жатковича в українській мові В.Гнатюк завважив: “Ціла студія не надавалася до Етнографічного Збірника, тому надруковано тільки виїмки з неї”. Див.: Діло. - 1896. Ч. 263. - С. 2. Е. Недзельський твердить, що він посідає відбитку цієї статті Жатковича, з такою допискою самого автора: “Работа была написана (етимологією) на нашем угро-русском языке и к моему величайшему удивлению и возмущению появилась на галицко-русском языке и то фонетикой” - дописка писана по-мадярськи. Див.: Недзельський Е. Вказ. праця. - С. 255. - Прим.1.

⁴⁹ Див.: ЕЗ. - Львів, 1896. - Т.11. - С.1-38.

⁵⁰ Н. Лелекач порівнює обидві етнографічні розвідки. Коли в мадярській статті слово йде про народні звичаї закарп. українців, то в українській студії,крім історичних завваг, подані радше народні вірування з додатком деяких фольклорних записів. Див.: Лелекач Н. Вказ. праця. - С. 237. Н.Воленський подає, що деякі частини етнографічної праці Жатковича появилися також у французькім -Bulletin de la Société d'Ethnographie, старанням Теодора Волкова (Федір Вовк), археолога і професора паризької Сорbonи (1847-1918), який гостював у Жатковича 1905 р. Див.: Воленський Н. Вказ. праця. - С. 120.

⁵¹ Див. прим. 3.

⁵² Див.: Гнатюк В. Угороруські духовні пісні. // Записки НТШ (далі - ЗНТШ). - 1902. - Т.46, кн. 2. - С. 1-68; Т. 47, кн. 3. - С. 69-164. Вони появилися теж окремою відбиткою у Львові 1902 р., якою я користувався. Про них пише Мушинка. Див.: Мушинка М. Володимир Гнатюк. - С. 60-62.

⁵³ Див.: НЗ-МУК. - Т. 3. - С. 169. В.Бірчак згадує цей рукопис як “Ужгородський, віднайдений Ю.Жатковичем із XVIII ст.”. Див.: Бірчак В. Вказ. праця. - С. 35. Франко І. Александра // Карпато-руське письменство XVII-XVIII вв. - Львів 1900. - С.80-91 (див.: ЗНТШ, 1900, т.37, кн.5).

⁵⁴ В.Гнатюк називає цей рукопис “Колопанський”, мовляв списаний у селі Колопаня. Однак такого села на Закарпатті нема. Замість “учитель Колопанський” (с.Колочава у Міжгірському р-ні) або “учитель Копанський” (с.Копаня у Виноградівському р-ні).

⁵⁵ В них В.Гнатюк подає описи 7-ох рукописів “з північної Угорщини” (с. 12-21) та 7-ох рукописів “з Бачки і Сріму” (с. 119-138).

⁵⁶ Див.: Угороруські духовні вірші // Відбитка. - С. 1. Пізніше В.Гнатюк описав ще інші закарпатські рукописи, хоча б згадати: “Угороруський співаник Івана Гряделевича”, що його набув від Г.Стріпського, описаний у ЗНТШ (1909. - Т.88, кн. 2.-С. 151-157); “Збірник Петра Колочавського”, у Наукових Записках Т-ва Просвіта (Ужгород, 1922. -Річн. 1. - С.229-233).

⁵⁷ Досить нам переглянути бібліографію писань В.Гнатюка про Угорську Русь у Мушинки. Див.: Мушинка М. Володимир Гнатюк., - С. 101-106.

⁵⁸ Див.: *Бірчак В.* Вказ. праця. - С. 151.

⁵⁹ Короткий життєпис єп. Юлія Фірцака (1891-1912) подає А.Пекар. Див.: *Пекар А.* Нариси історії Церкви Закарпаття. - Рим, 1967. - С. 204; обширніший: *Pekar A.* Bishop Julius Firczak // The Bishops of the Eparchy of Mukachevo. - Pittsburgh, Pa., 1979. - P.50-54.

⁶⁰ Первісно її назвали “Руська акція”, але із-за мадярського шовінізму її перезвали на “Верховинську акцію”. Див.: *Волошин А.* Вказ.праця. - С. 22-23.

⁶¹ Про Едмунда Егана (1841-1901) див. статтю І.Мацинського у “Дукля” (Пряшів. - 1984. № 6. - С.74), як теж статтю В.Гнатюка (некролог) у ЛНБ (1901. - Кн.XI. - С. 19-20).

⁶² Див.: *Сабов Е.* Из Автобиографии Коломана Ю.Жатковича... - С. 121.

⁶³ Про Верховинську акцію див. статтю І.Мацинського у “Дукля” (1984. - № 5. - С.76-77); обширно, але занадто тенденційно й невірно розписується про неї И.Г.Коломиец (див.: *Коломиец И.Г.* Социально-экономические отношения и общественное движение в Закарпатье во второй пол. XIX ст. - Томск, 1961. - Т.1. - С. 363-382). Вже вірніше описав цю акцію Й.Перени (див.: *Перени Й.* Из истории закарпатских украинцев (1849-1914). - Будапешт, 1957. - С.134-142); теж: *Маер М.* Закарпатські українці на переломі століть. // Жовтень і українська культура. - Пряшів, 1968. - С. 55-65.

⁶⁴ У своїй біографії Жаткович пише: “Доки “Верховинська акція” мала свій осередок у Сваляві, то Е.Еган часто приходив до мене на переговори чи тільки на розмову й часто розповідав мені такі речі, про які не вільно було щось написати або відверто говорити” (с. 122).

⁶⁵ По суті Жаткович посідав копію цього тайного звіту Егана, який він відтак переклав на українську мову, хоч Е.Недзельській уважає І.Сильвай “співавтором” меморандуму. Див.: *Сильвай И.А.* Избранные произведения. - Пряшев, 1957. - С. 74-76.

⁶⁶ Кружляли вісті, що Еган поповнив самогубство, але в народі збереглось переконання, що його тайно вбили противники згаданої акції, тобто серії.

⁶⁷ Гнатюк В. Едмунд Еган (некролог) // ЛНВ. - 1901. - кн.XI. - С 19-20..

⁶⁸ Див.: *Egan E.* Економічне положення руських селян в Угорщині / Передмова В.Гнатюка. - Львів, 1901., - Ч. 21 Літературно-наукової бібліотеки. Її відтак 1922 р. перевидано в Празі, разом з паралельним чеським перекладом Р.Гулки. Я користувався цим празьким виданням.

⁶⁹ Згадати хоча б статтю: *Гнатюк В.* Мадярська свобода // ЛНВ. - 1905. - Кн. XI. - С. 143-154.

⁷⁰ І.Панькевичеві (1887-1958) присвячений 4-ий том НЗ-МУК, де поміщена також його автобіографія: *Панькевич І.* Мій життєпис // НЗ-МУК. - Пряшів, 1969. - Т.4. - С.17-43; див. також: *Кисілевський К.М.* Іван Панькевич. - Вінніпег, 1958. Остання з'явилася з нагоди смерті Панькевича.

⁷¹ І.Панькевич не без причини уважав Гнатюка “найліпшим знатком нашої народної усної словесності”. Див.: НЗ-МУК., - Т.3. - С. 141.

⁷² Див.: *Панькевич І.* Мій життєпис // НЗ-МУК. - Пряшів, 1969. - Т.4. - С. 22-23.

⁷³ Проблизьку співпрацю Панькевича з Гнатюком див.: *Мушинка М.* Кореспонденція В.Гнатюка з І.Панькевичем // НЗ-МУК. Т.3. - С. 127-156.

⁷⁴ Бачванські матеріали творять 4-ий (1910) і 5-ий том (1911) Гнатюкових “Етнографічних матеріалів з Угорської Русі” та 2-гу частину його “Угорських духовних віршів” (стор. 119-164), де описав теж 7 бачванських рукописних збірників.

Про Гнатюкову подорож до Бачки див.: *Мушинка М.* Володимир Гнатюк. - С. 65-90, як також статтю Ф. Тихого у: МЗ-МУК. - Т.3. - С. 112-126.

⁷⁵ Див.: *Мушинка М.* До історії збирання українського фольклору Східної Словаччини // НЗ-МУК. - Пряшів, 1965. - Т.1. - С. 205-207; *Його ж* Володимир Гнатюк. - С. 38-51. Ці матеріали творять першу частину 3-го тому "Етнографічних матеріалів з Угорської Русі" (1900, стор. 1-116).

⁷⁶ *Мушинка М.* Володимир Гнатюк. - С. 91-96; *Ребушанка І.* Слідами В. Гнатюка в Банаті // НЗ-МУК. - Т.3. - С. 97-107. Банатські записи творять 4-ий том "Етнографічних матеріалів з Угорської Русі" (1909).

⁷⁷ Про Ю. Гуцу-Венеліна о. Жаткович написав окрему статтю по-мадярськи ще 1887 р., що її помістив в історичному журналі - Szazadok. В скороченні ця стаття з'явилася "язичієм" також у Листку, 4 (1893) 39-41.

⁷⁸ Див.: Гнатюк В. Кілька причинок до біографії Юрія Гуци-Венелина. З нагоди 100-ліття його уродин // ЗНТШ. - 1902. - Т.47. - Кн.3. В статті Гнатюк виразно зазначує, що свою розвідку написав на основі "відомостей поданих о. Ю. Жатковичем у листі до мене" (с. 4). Цю статтю відтак було перекладено на російську й болгарську мови.

⁷⁹ Брат Іван, що ще жив у Великій Тибаві на Закарпатті, жалувався своєму парохові: "Ой могли бы ся паны змиловать и дати нам яку помуч, кедъ Юрко такий славный чоловік быв" (с. 5).

⁸⁰ Див. анонімну статтю проти В. Гнатюка від 20 січня 1903 р. у мадярській газеті "Magyarország".

⁸¹ Див.: Яценко М. Т. Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність. - Київ, 1964. - С. 110.

⁸² Листом від 14 липня 1903 р. Жаткович ще раз перестерігав В. Гнатюка, але в тому часі він уже виїхав був до Банату. Про українських переселенців у Банаті див.: *Мушинка М.* Володимир Гнатюк. - С. 91-92.

⁸³ Див. передмову до 3-го тому "Етнографічних матеріалів" // ЕЗ. - 1909. - Т. XXV. - С. VIII-X.

⁸⁴ Див. прим. 73.

⁸⁵ Див.: Некролог о. Ю. Жатковича // *Русин*. - Ужгород, 1920. - Ч. 11. - С. 2; *Бірчак В. Вкз. праця*. - С. 151.

⁸⁶ В листі до Ф. Главачка від 20 травня 1896 р. Див.: НЗ-МУК. - Т.3. - С.. 32.